

ВПЛИВ ЕКСПОРТУ І ІМПОРТУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ НА ФОРМУВАННЯ ФОНДУ СПОЖИВАННЯ

Анотація. В статті розглядаються проблеми формування фондів споживання основних продуктів харчування населення, а саме м'яса і м'ясних продуктів і молока і молочних продуктів. Сьогодні основною проблемою для цих продуктів виступає те, що в формуванні фондів їх споживання значне значення відіграють експорт і імпорт. Це потребує визначення кола заходів з метою захисту вітчизняного виробника і збільшення рівня задоволення споживача.

Ключові слова: зовнішня торгівля, фонд споживання, експорт, імпорт.

Abstract. In the article the problems of consumption funds staple foods of the population, such as meat and meat products and milk and dairy products. Today the main problem for these products is the fact that they play a considerable value exports and imports. This requires the definition of measures to protect domestic producers and increase customer satisfaction.

Keywords: foreign trade, capital consumption, exports and imports.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования фондов потребления основных продуктов питания населения, а именно мяса и мясных продуктов и молока и молочных продуктов. Сегодня основной проблемой для этих продуктов выступает то, что в формировании фондов их потребления значительное значение занимают экспорт и импорт. Это требует определение ряда мероприятий с целью защиты отечественного производителя и увеличения уровня потребления потребителя.

Ключевые слова: внешняя торговля, фонд потребления, экспорт, импорт.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Сільськогосподарське виробництво є традиційною потужною галуззю української економіки. Але економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю. Аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту і залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне

зовнішньоторговельне сальдо.

За рахунок сільського господарства забезпечується продовольча безпека держави – так як самозабезпечення країни власними продовольчими товарами є невід’ємною частиною ефективного функціонування народного господарства. Також потрібно виділити соціальний ефект галузі, так як сільське господарство є одним із основних роботодавців: не дивлячись на глобальний процес урбанізації, який має свій вплив в Україні, значна частина населення проживає в селах.

Харчова промисловість, як частина агропромислового комплексу України, завжди була інвестиційно-привабливою і перспективною щодо подальшого розвитку. Але падіння рівня доходів серед українців і наплив імпорту можуть докорінно змінити цю ситуацію. В сучасних умовах, коли приток інвестицій в країну майже відсутній, а внутрішньому попиту загрожує подальше падіння, потрібно знайти механізм підтримки сільського господарства і вітчизняного виробника.

Аналіз останніх публікацій. Сьогодні проблема забезпечення продовольством набула світового значення. Еволюція поглядів на цю проблему стала причиною введення в обіг ООН поняття «продовольча безпека» у 1974 р. Питаннями продовольчої безпеки країни займаються багато світових організацій, серед них виділимо Римську Декларацію про всесвітню продовольчу безпеку [1] і Декларацію Всесвітнього Саміту по продовольчій безпеці [2]. Продовольча незалежність України – це стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення гарантується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву на рівні, що визначається законодавчо [3]. У Комплексній програмі підтримки розвитку українського села визначені показники, які характеризують продовольчу безпеку, а саме [4]: критерій достатності продовольчого споживання; критерій доступності продовольчого споживання; критерій продовольчої незалежності країни.

Постановка завдання. Відповідно метою даного дослідження є виявлення проблем формування фондів споживання основних продуктів харчування з метою захисту вітчизняного споживача і підвищення рівня забезпечення населення ними.

Виклад результатів дослідження. Третій критерій цієї системи показує важливість дослідження імпорту і експорту продукції агропромислового комплексу для самозабезпечення споживання населення і захисту вітчизняного виробника, що і виступає метою даної статті. На рис. 1 показані темпи зростання експорту зовнішньої торгівлі за 2000-2010 роки у % до 2000 року. Так, за досліджуваний період експорт зовнішньої торгівлі України загалом зріс у 3,5 рази, а експорт продукції харчової промисловості і сільського господарства у 7,2 рази. Таким чином, можна зробити висновок, що експорт продукції харчової промисловості і сільського господарства розвивався більш високими темпами і, відповідно, вклад цієї продукції у створення валової доданої вартості України більш суттєвий ніж промисловості загалом.

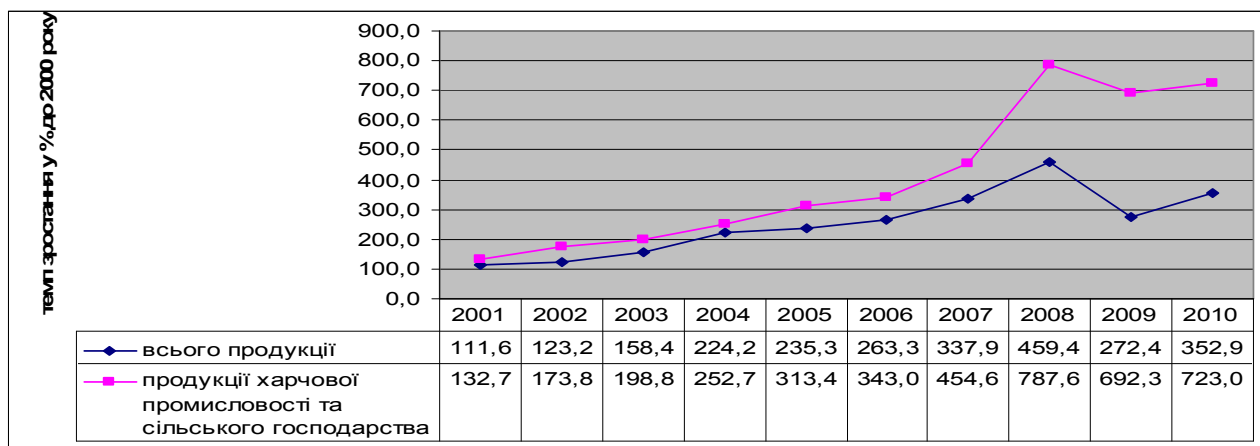

Рис. 1 Темпи зростання експорту зовнішньої торгівлі за 2000-2010 роки, у % до 2000 року (розраховано за [5])

На рис. 2 показані темпи зростання імпорту зовнішньої торгівлі за 2000-2010 роки у % до 2000 року. Так, за досліджуваний період імпорт зовнішньої торгівлі України загалом зріс у 4,4 рази, а імпорт продукції харчової промисловості і сільського господарства у 6,3 рази. По продукції промисловості загалом темп зростання імпорту за досліджуваний період перевищує темп зростання експорту, а по продукції харчової промисловості і сільського

господарства темп зростання експорту перевищує темп зростання імпорту протягом всього досліджуваного періоду окрім 2003 і 2006 років.

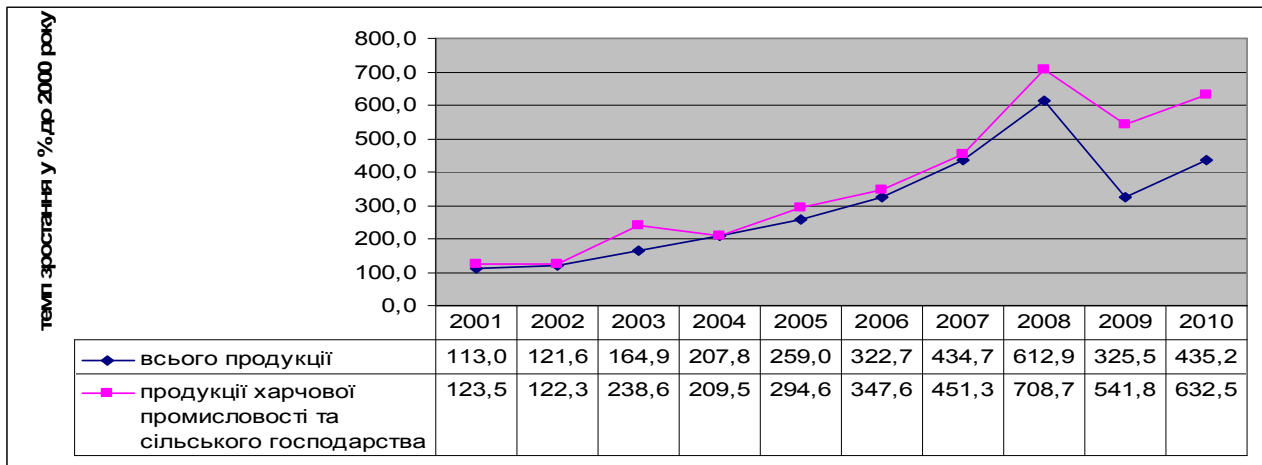

Рис. 2 Темпи зростання імпорту зовнішньої торгівлі за 2000-2010 роки, у % до 2000 року (розраховано за [5])

Порівняння темпів зростання експорту, імпорту, валової продукції сільського господарства і промислової продукції харчової промисловості показало, що експорт і імпорт у агропромисловому комплексі зростають більшим темпом ніж виробництво, що свідчить про зниження продовольчої безпеки країни у напрямку самозабезпечення продуктами харчування (рис. 3).

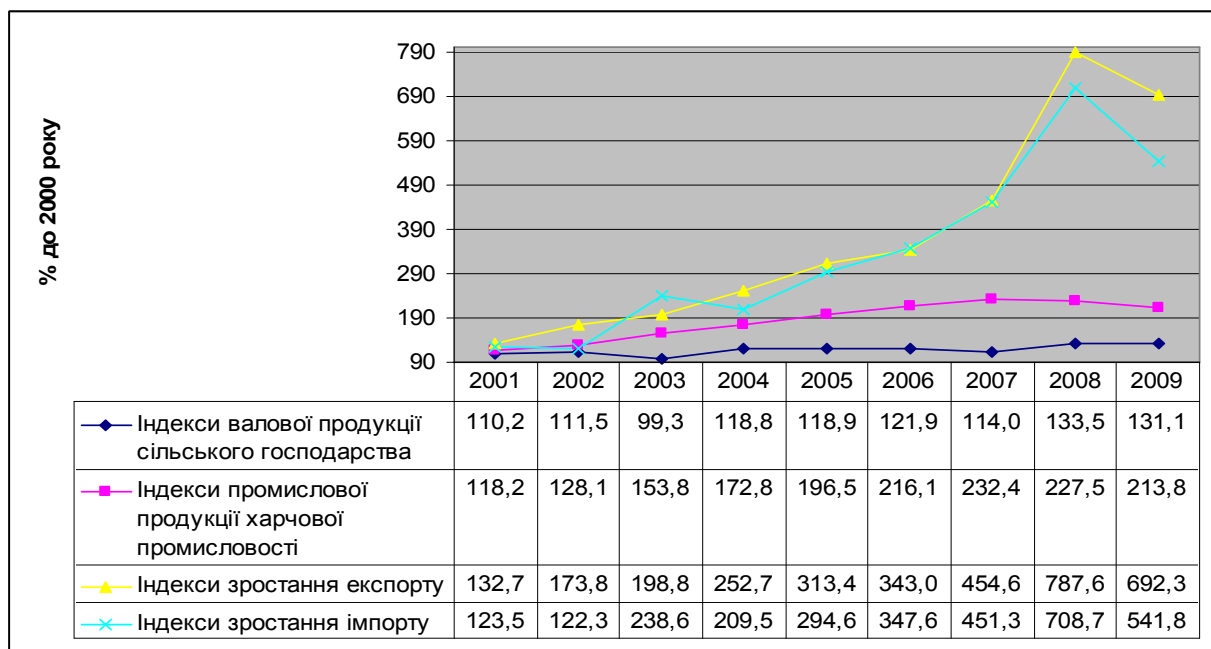

Рис. 3 Індекси валової продукції сільського господарства, промислової продукції харчової промисловості, їх експорту і імпорту у % до 2000 року (розраховано за [5])

Дослідження коефіцієнту покриття імпорту експортом по окремим товарним групам харчової промисловості і продукції сільського господарства дозволило виявити по яких товарних групах Україна має високий рівень забезпечення, а по яким її забезпечення відбувається певним чином за рахунок імпортного товару. Так, по групі живі тварини і продукти тваринного походження цей коефіцієнт з 3,53 у 2000 році знизився до 0,62 у 2010, тобто у 5,7 разів (рис. 4). Це говорить про те, що останнім часом у розвитку тваринництва відбувається певний занепад хоча у 2010 році цей коефіцієнт краще ніж у 2008-2009 роках.

По групі готових харчових продуктів за досліджуваний період суттєвих змін не відбулося (рис. 4), що свідчить про низький експортний потенціал харчової промисловості і ця картина протягом останніх десяти років не змінилася. Ключовою причиною такої динаміки є ціна. Внаслідок сильної інфляції українські харчові продукти починають програвати іноземним не тільки за якістю, але й за ціною. Застарілі потужності, дорога сировина призводять до високої собівартості продукції Також значною проблемою тут виступає низький рівень захисту ринків і неоднакові умови для роботи порівняно із імпортерами. Після вступу нашої країни у СОТ доступ іноземного виробника на національний ринок значно спрощено, а саме, по окремим групам товарів харчової промисловості передбачено нульові ставки мита. Так, наприклад, до 2008 року, до імпорту молокопродуктів в Україну застосовувалася специфічна ставка мита, що у переведенні в адвалерну була значно вищою. З 2008 року Україна перейшла на застосування адвалерної ставки мита, а з 1.01 2001 року передбачено нульові ставки імпортного мита на молочну продукцію. Також значна кількість проблем експортерів в Україні пов'язана із внутрішнім регулюванням, неповерненням ПДВ і корупцією.

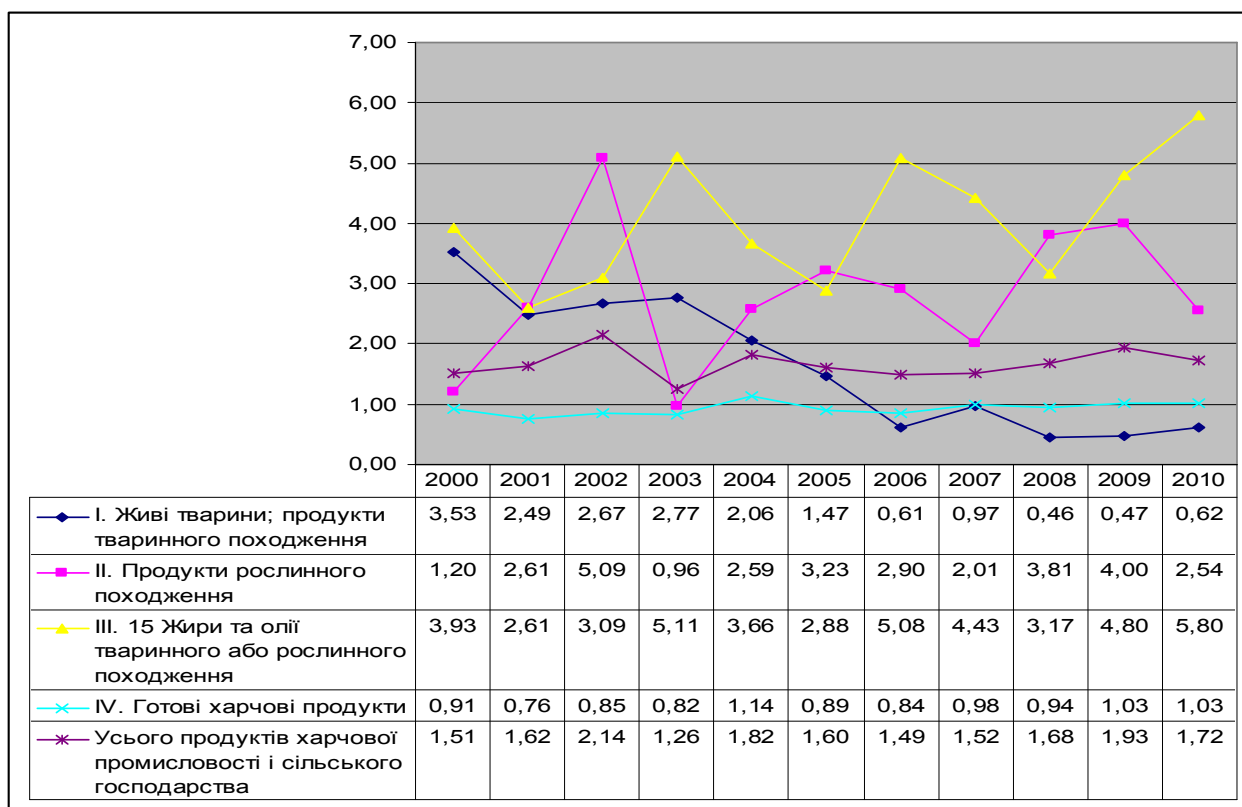

Рис. 4 Коефіцієнт покриття імпорту експортом по окремим товарним групам харчової промисловості і продукції сільського господарства за 2000-2010 роки (розраховано за [5])

По групах продуктів рослинного походження і жирів та олій рослинного і тваринного походження відбувається зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом протягом 2000-2010 років (рис. 4). Це говорить про те, що в структурі цих груп є певні товари, експорт яких в Україні має суттєве значення для розвитку харчової промисловості, сільського господарства і України в цілому. В подальшому буде розглянуто коефіцієнт покриття імпорту експортом в структурі кожної товарної групи.

В структурі експорту харчової промисловості і продукції сільського господарства у 2010 році найбільшу частку займали зернові (25%), насіння і плоди олійних рослин (11%) і жири та олії тваринного та рослинного походження (26%). Ці товари для України є експортоорієнтованими і тому дослідження динаміки їх розвитку є дуже важливим.

Найбільший коефіцієнт покриття імпорту експортом у групі продуктів рослинного походження належить зерновим культурам, на другому місці –

насіння і плоди олійних рослин. Цей коефіцієнт по зерновим культурам коливався від 0,77 у кризовому для сільського господарства 2003 році до 40,95 у 2002. Починаючи з 2005 року він в межах 10-40. По насінню і плодам олійних рослин найменше значення цього показника спостерігалось у 2005 році – 1,83, починаючи з 2005 року відбувається поступове зростання цього коефіцієнта і у 2010 році він становить 6,07.

У 2009 році загальна місткість ринку м'яса та м'ясних продуктів, розрахована як добуток раціональної норми споживання даного продукту і чисельності населення становить 3688 тисяч тонн, а фонд споживання 2290 тисяч тонн, що на 14% більше ніж у 1995 році, але поки що залишається значний розрив між місткістю ринку і фондом споживання м'ясної продукції. який визначається як потенціал нарощування ринку (рис. 5).

У 2009 році загальна місткість ринку молока та молочних продуктів, розрахована як добуток раціональної норми споживання даного продукту і чисельності населення становить 17518 тисяч тонн, а фонд споживання 9780 тисяч тонн, що на 22% менше ніж у 1995 році (рис. 6).

У 2009 році фонд споживання м'яса і м'ясної продукції становив 62,1% загальної місткості ринку даного виду продукції (у 1995 – 48,4%). Можна сказати, що м'ясна галузь має значний потенціал щодо нарощування виробництва, він становив у 2009 році 1398 тисяч тонн. Фонд споживання молока і молочних продуктів у 2009 році становив 55,8% загальної місткості ринку даного виду продукції (у 1995 – 63,9%). Молочна галузь також має значний потенціал щодо нарощування виробництва, він становив у 2009 році 7738 тисяч тонн.

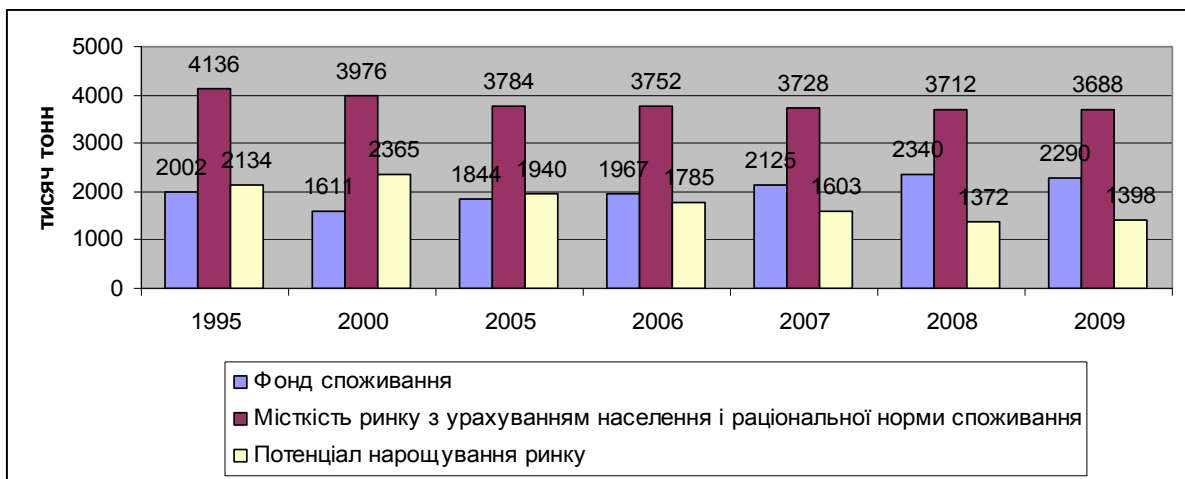

Рис. 5 Обсяг ринку м'яса та м'ясних продуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець) (розраховано за [6, с. 149-153])

Рис. 6 Обсяг ринку молока та молочних продуктів (розраховано за [6, с. 149-153])

Важливим критерієм також є рівень самозабезпеченості основних продуктів харчування, який знаходиться як відношення виробництва до суми фонду споживання і витрат на нехарчові цілі. Цей критерій показує наскільки фонд споживання задовольняється власним вітчизняним виробництвом продукції. По молоку і молочним продуктам рівень самозабезпеченості більше одиниці і становить у 2009 році 1,06, а по м'ясу і м'ясній продукції з 2005 року цей показник менше одиниці і останнім часом знижується і становить у 2009 році лише 0,83, це говорити про те, що останнім часом виробництво не задовольняє загальний фонд споживання населення м'ясом і м'ясною продукцією.

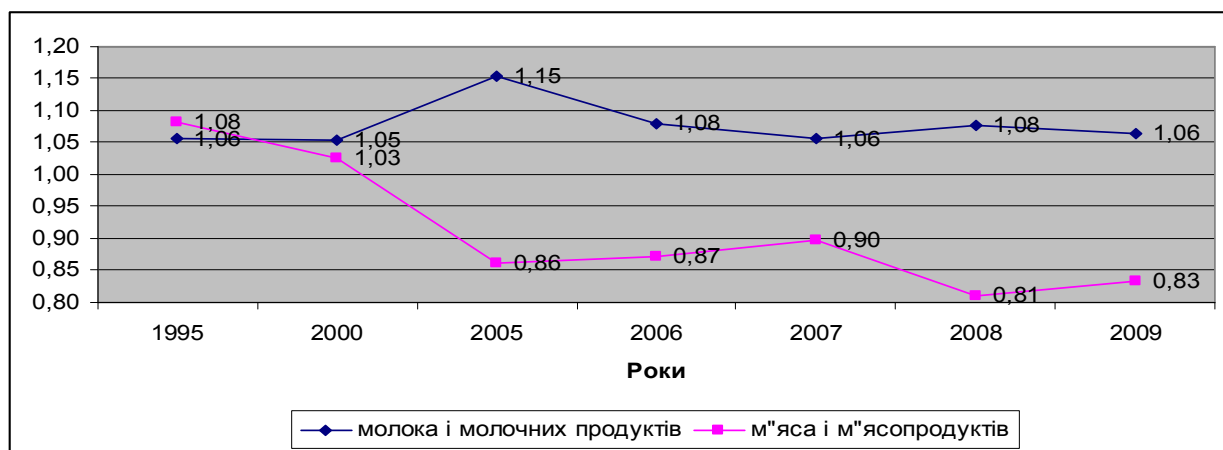

Рис. 7 Рівень самозабезпеченості основних продуктів харчування за 1995-2009 роки (розраховано за [6, с. 149-153])

У формуванні фонду споживання м'яса і м'ясопродуктів останнім часом значну роль відіграє імпорт, який із 2005 року поступово зростає. У формуванні фонду споживання молока і молочних продуктів експорт незначний, а імпорт почав зростати, але його значення незначне.

По основних продуктах у 2009 році рівень самозабезпечення характеризується наступними даними: м'ясо і м'ясопродукти – 83,3%; молоко та молочні продукти – 106,4%; яйця – 107,4%; пшениця – 176,5%; картопля – 100,9%; овочі – 107,8%; фрукти, виноград – 74,8%.

Частка імпортованого продовольства у загальному обсязі спожитого продовольства також характеризує продовольчу незалежність країни. Граничною величиною вважається 30%. Фактичний середній показник в Україні знаходиться на рівні 13,7% [2, с.12].

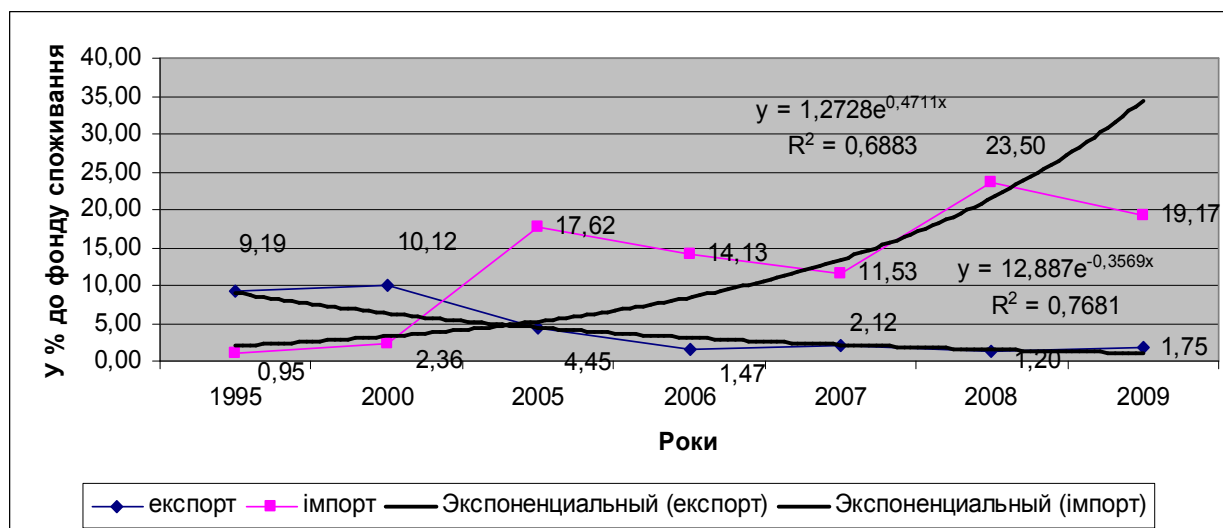

Рис. 8 Частка експорту і імпорту у загальному обсязі фонду споживання м'яса і м'ясопродуктів за 1995-2009 роки (розраховано за [6, с. 149-153])

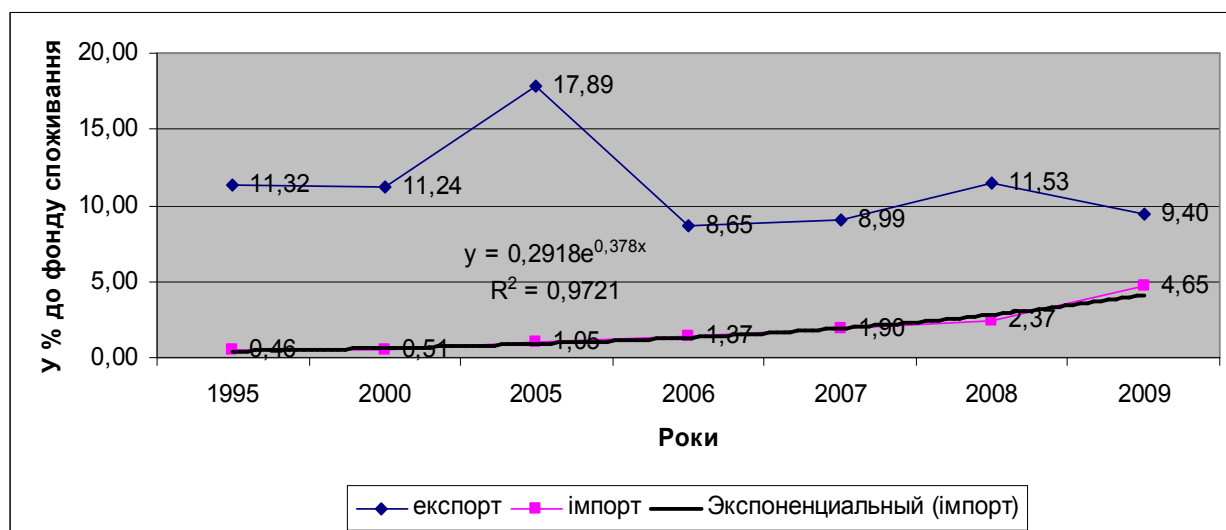

Рис. 9 Частка експорту і імпорту у загальному обсязі фонду споживання молока і молочних продуктів за 1995-2009 роки (розраховано за [6, с. 149-153])

На рис. 8 і 9 показані частки експорту і імпорту у загальному обсязі фонду споживання, відповідно, м'яса і м'ясопродуктів та молока і молочних продуктів. Так у м'ясній галузі переважає імпорт, у 2009 році він становив 19% від фонду споживання, а експорт – лише 1,75%. Експоненціальний тренди часток експорту і імпорту у загальному фонді споживання м'яса і м'ясопродуктів, що показані на рис. 23 мають високий рівень апроксимації даних. Вони показують, що імпорт має тенденцію до зростання, а експорт – до зниження їх часток у загальному обсязі фонду споживання. При чому швидкість зростання імпорту вище за швидкість падіння експорту.

У молочній галузі переважає експорт, у 2009 році він становив 9,4% від фонду споживання, а імпорт – 4,65% і продовжує зростати. На рис. 24 по імпорту було побудовано експоненціальний тренд його частки у загальному обсязі фонду споживання, який показує про зростання швидкості зростання імпорту. По експорту в м'ясній галузі такий тренд не має достатнього рівня достовірності, але загальна тенденція говорить про те, що відбувається зниження частки експорту молока і молочних продуктів у загальному фонді споживання такої продукції.

Імпорт м'ясної продукції порівняно із 1995 роком зріс більше ніж у 23 рази, а експорт знизився у 5 разів. Імпорт молочної продукції порівняно із 1995 роком зріс у 7,8 разів, а експорт знизився на 25%.

У табл. 10 показані коефіцієнти покриття імпорту експортом основних видів продукції. Як видно із аналізу коефіцієнт покриття імпорту по молоку і молочним продуктам значно перевищує аналогічний показник по м'ясу і м'ясним продуктам. Відповідно, у 2009 році на 1 гривню імпорту м'яса і м'ясної продукції приходить 9 копійок експорту, а у 1995 році – було майже 10 гривень. Це є негативною тенденцією розвитку м'ясного ринку, так як при цьому обмежуються можливості вітчизняного виробника на внутрішньому ринку щодо забезпечення потреб споживача вітчизняною продукцією. У 2009 році на 1 гривню імпорту молока і молочної продукції приходить 2,02 гривні експорту. Це є позитивним для вітчизняного виробника, але лише за умов насиченості місткості ринку даного виду продукції.

Таблиця 10

Коефіцієнти покриття імпорту експортом за 2000-2009 роки

Вид продукції	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
М'ясо і м'ясопродукти	9,68	4,29	0,25	0,10	0,18	0,05	0,09
Молоко і молокопродукти	24,48	22,00	16,97	6,33	4,72	4,87	2,02

(розраховано за [6, с. 149-153])

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Зовнішньоекономічна кон'юнктура діє на продовольчий ринок України через усі свої складники (виробництво, пропозицію, попит і споживання). Підвищення світових цін на продукцію, що виробляється і експортується Україною (особливо, якщо це виробництво має конкурентні переваги), загалом позитивно впливає на експорт і збільшує доходи виробників. Але в умовах глобального взаємовпливу і взаємозалежності збільшення світових цін переходить і на ціни внутрішнього ринку.

Підняття ж світових цін на імпортовані харчові продукти і сільськогосподарську сировину прямо знижує життєвий рівень населення. Крім того, відбувається й непрямий вплив: у випадку, коли закуповується за кордоном продукція, що проходить подальшу обробку і переробку в Україні,

як, наприклад, какао-боби, різні прянощі, горіхи, рис, риба і багато іншої харчової продукції.

Однією із невідкладних умов подальшого розвитку агробізнесу в Україні є реалізація політики захисту внутрішнього продовольчого ринку. Державна політика України щодо забезпечення продовольчої безпеки спрямована на задоволення потреб населення життєво важливими продуктами харчування переважно продукцією вітчизняного виробництва. Що стосується тих видів продовольства, які в країні не виробляються, то завдання державного регулювання полягає у встановленні низьких митних тарифів на їх ввезення або повне скасування імпорتنих тарифів. Також державне регулювання стосується якості і безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини. Для цього передбачено державне нормування показників якості і безпеки, державна реєстрація, сертифікація, встановлення та додержання порядку ввезення в Україну харчових продуктів, державний нагляд та контроль [3].

Продовольча безпека країни перебуває під впливом комплексу складних чинників, які поділяються на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх чинників належать: ефективність функціонування аграрного сектора економіки, рівень і розподіл доходів споживачів, природні умови, стан і якість земельних ресурсів; зрілість аграрного ринку; аграрна політика держави. Серед головних зовнішніх чинників виділяються: кон'юнктура світового ринку сільськогосподарської продукції і продовольства, ступінь відкритості ринків, передбачуваність протекціоністських засобів, що запроваджуються торговими партнерами; аграрна політика країн та регіональних інтеграційних об'єднань; дискримінаційний вплив торговельної політики держав-партнерів; контрабандне ввезення та вивезення продуктів харчування; невідповідність імпортованого продовольства стандартам якості і безпеки.

З цими чинниками пов'язані й головні загрози (шоки) продовольчій безпеці держави. Домінуючими шоками внутрішнього походження є: недостатнє матеріально-технічне забезпечення сільського господарства і слабка його інвестиційна привабливість; зниження мотивації до праці серед сільського

населення; неефективність ринкових механізмів аграрної продукції; низька якість життя в сільській місцевості, особливо у віддалених від великих міст районах; велика частина витрат на продукти харчування у структурі споживчих витрат домогосподарств.

Література:

1. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия, Рим, 13 ноября 1996 года [Электронный ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций — Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N3-4_97/019.htm

2. Декларация Всемирного Саммита по продовольственной безопасности [Электронный ресурс]: Всемирный саммит по продовольственной безопасности Рим, 16-18 ноября 2009 года / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций — Режим доступа: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>.

3. Проект Закону України “Про продовольчу безпеку України” [Електронний ресурс]: // www.legality.kiev.ua/1p/docs/draft_laurs/80_98.htm.

4. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період 2015 року (проект) // Економіка АПК.— 2007.— № 1.— С. 3—49.

5. Зовнішня торгівля України [Електронний ресурс]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Сільське господарство України за 2009 рік. Статистичний збірник. за ред. Остапчука Ю.М.. - К.: ДП «Інформаційно-Аналітичне агентство». – 2010. – 375 с.